

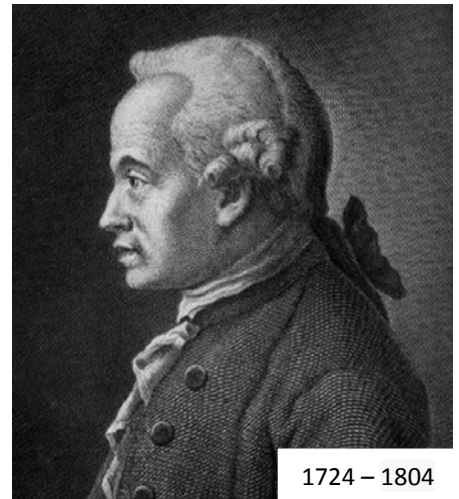

სოციალური და პოლიტიკური იდეები გერმანულ კლასიკურ იდეალიზმში (ი.კანტი და გ. ჰეგელი)

1. ი. კანტის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები
2. ი. კანტის: პასუხი კითხვაზე: რა არის განმანათლებლობა?
3. გ. ჰეგელის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები
4. ჰეგელის სოციოლოგიური შეხედულებანი
5. ჰეგელი: აბსოლუტური იდეიდან აბსოლუტურ გონამდე

1. ი. კანტის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

ემპირიციზტური თეორიებისათვის დამახასიათებელმა ემპირიზმმა, რომელიც სოციალურ სფეროში ემპირიციზტური კანონების გადატანით გამოიხატება, ბევრი კარგი შედეგი მოიტანა, განსაკუთრებით შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი სქოლასტიკის დაძლევის საქმეში, მაგრამ მალევე აღმოჩნდა, რომ ემპირიციზტული მიდგომა შეზღუდულია, და მის გააბსოლუტურებას სოციალური მეცნიერების სფეროში სავალალო შედეგების მოტანა შეუძლია. ვინაიდან ისეთი კატეგორიები და ცნებები, როგორცაა: პოლიტიკა, ძალაუფლება, სახელმწიფო, დემოკრატია, პარლამენტარიზმი და სხვა, მხოლოდ ცდისეული ცოდნის ჩარჩოებში შეუძლებელია ადექვატურად იქნენ განხილულნი, ამიტომ ახალი დროის სოციალურმა აზროვნებამ გადალახა რა სქოლისტიკური მეთოდოლოგიის მემკვიდრეობა, სადად შეაფასა ემპირიციზმის, როგორც სქოლისტიკის ანტიპოდის დადებითი და უარყოფითი თვისებები, მისთვის დამახასიათებელი ცალმხრივობები გაითვალისწინა და თავის თავში მე-18-19-ე საუკუნეების გნოსეოლოგიის ისეთი მიღწევა გააერთიანა, როგორც რაციონალიზმი იყო.

ამ მხრივ აღსანიშნავია ი. კანტისა და გ. ჰეგელის დამსახურება.

კანტის კონცეფცია პოლიტიკისა და სახელმწიფოს შესახებ იმ ანთროპოლოგიური წინამძღვარიდან ამოდის, რომ სამი ძლიერი ბუნებრივი ლტოლვა და ვნება: პატივმოყვარეობა, ძალაუფლების (ბატონობის) სიყვარული და საკუთრების წყურვილი – ადამიანებს ერთმანეთის მტრად აქცევენ. სწორედ ასეთი ვნებები და ლტოლვები იწვევენ ადამიანებში მუდმივ დაპირისპირებას და მეტოქეობას, მათ შორის პოლიტიკურ დაპირისპირებას პირველობისათვის ბრძოლაში. ეს

საზოგადოებაში ანტაგონიზმსა და კონფლიქტებს ბადებს, მაგრამ ამავე დროს ეს მისწრაფებები და ლტოლვები პროგრესის მასტიმულირებელ საშუალებებსაც წარმოადგენენ. ამიტომ კანტის აზრით კაცობრიობის წინაშე დგას ამოცანა, – იპოვოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისეთი ფორმა, რომელიც ერთდროულად ფართო ასპარეზს მისცემდა ადამიანთა შორის შეჯიბრსა და მეტოქეობას, რამდენადაც მათ გარეშე სოციალური პროგრესი წარმოუდგენელია, და ამავე დროს ადამიანთა შორის მშვიდობისა და სტაბილურობის მდგომარეობას შეინარჩუნებდა, არ დალუპავდა საზოგადოებას და მის არსებობას უზრუნველყოფდა.

კანტის აზრით ამ ორერთიანი ზოგადსაკაცობრიო ამოცანის გადაჭრა მხოლოდ სახელმწიფოს მეშვეობითაა შესაძლებელი. იგი მოწოდებულია საზოგადოების ბუნებრივი მდგომარეობის (status naturalis) პირობებში, რომელიც "ომის მდგომარეობას" წარმოადგენს, კერძო პირთა თვითნებობა მაიძულებელი კანონების შეშვეობით შეზღუდოს. ამ ბუნებრივი მდგომარეობის გადალახვის მეშვეობით სახელმწიფო ადამიანთა ერთობლივ ცხოვრებასა და საქმიანობას შესაძლებელად აქცევს. მაშასადამე, ადამიანთა სოციალური და ბუნებრივი არასრულყოფილებისა გამო სახელმწიფო აუცილებელია, ასეთია ყველაზე ზოგადი დასკვნა, რომელიც ი. კანტმა სახელმწიფოს შესახებ თავის მოძღვრებაში გააკეთა.

პოლიტიკა როგორც პრაქტიკული სამართალმცოდნეობა. მაკიაველისაგან განსხვავებით, ი. კანტი ფიქრობს, რომ პოლიტიკა ზნეობრივი და მორალური უნდა იყოს. ერთადერთი სახელმწიფო წყობა, რომელიც "სავსებით შეესაბამება ადამიანთა უფლებებს" – რესპუბლიკაა.

ჭეშმარიტ რესპუბლიკას შემდეგი ძირითადი ნიშნები უნდა ახასიათებდეს:

1. თავისუფლება – ანუ მოქალაქეთა უფლებების დაცვის უზრუნველყოფა.
2. თანასწორობა – ანუ კანონის უზენაესობა და ყველას თანასწორობა კანონის წინაშე.
3. მოქალაქეობრივი დამოუკიდებლობა – ანუ ზნეობრივი ავტონომია და თავისთავადობა.

მხოლოდ ამ ფორმითაა შესაძლებელი ზნეობრივი კატეგორიული იმპერატივის შესაბამისად მოქმედება. ამ კატეგორიული იმპერატივის (მოთხოვნის) არსებაა: **"რომ, შენ, კაცობრიოვ, შენი პიროვნების სახით, ისევე როგორც ყველა სხვა პიროვნების სახით, განიხილავდე მას ყოველთვის როგორც მხოლოდ მიზანს და არავითარ შემთხვევაში როგორც მხოლოდ საშუალებას"**.

კანტის გაგებით ხელმწიფე, მმართველი, მთავარი, "რეგენტი" ხალხთან მიმართებაში, ასევე ქვეშევრდომთა მიმართ იღებენ მხოლოდ უფლებებს, მაგრამ არა ვალდებულებებს. კანტი არ ეთანხმება დებულებას, რომ ხალხს უფლება აქვს დასაჯოს სახელმწიფოს მეთაური, მაშინაც კი თუ იგი არღვევს ქვეყნის წინაშე აღებულ ვალდებულებებს. იგი კატეგორიულად უარყოფს აჯანყების უფლებას და არსებული ხელისუფლების მიმართ მხოლოდ ლეგალურ – კანონიერ და გარკვეული სახით პასიურ წინააღმდეგობას უშვებს.

კანტს მიაჩნია, რომ ინდივიდი შეიძლება შინაგანად არ თვლიდეს თავს სახელმწიფოსთან დაკავშირებულ არსებად, არ გრძნობდეს თავის მოვალეობას მის მიმართ, არ თვლიდეს შინაგანად ვალდებულად თავს, მაგრამ გარეგნულად, ფორმალურად იგი მუდამ ვალდებულია მისი კანონები და მითითებები შეასრულოს. ამგვარად, კანტი განსაკუთრებული სახის პოლიტიკურ დაუმორჩილებლობას ამართლებს. ღიად და საჯაროდ იგი სახელმწიფოს დისკრედიტაციას არ ეწევა, და არსებული სახელმწიფოებრივი წყობის დამხობაზე არანაირად ორიენტირებული არ არის. მსგავსი სახის დაუმორჩილებლობა უფლებებისა და სამართლიანობისათვის ბრძოლის ფორმად გვევლინება – განსხვავებით პირდაპირი რევოლუციური მოქმედებებისაგან, რომელიც თავისი არსით ძალაუფლებისათვის ღია ბრძოლას წარმოადგენს.

რასაკვირველია, კანტს ესმოდა, რომ ისტორიული განვითარების კვალად პოლიტიკურ-იურიდიულ დაწესებულებათა შეცვლის აუცილებლობა დგება. მაგრამ ასეთი ცვლილებების გატარება განსაკუთრებულად ფრთხილად და აუჩქარებლად უნდა მოხდეს, თანაც არა ქვემოდან, არამედ ზემოდან თანდათანობითი რეფორმის გატარების გზით და არავითარ შემთხვევაში ღიად შეიარაღებული ბრძოლის მეთოდებით, რომლებიც ქვეყანას, ხალხს ქაოსში და დანაშაულობებში აგდებს. კანტი ამის გამო სოციალური რეფორმიზმის ერთ – ერთ ყველაზე ადრეულ და ტიპიურ იდეოლოგიად სამართლიანად ითვლება.

კანტი, საგარეო პოლიტიკის საკვანძო პრობლემებს მოწინავე, პროგრესული პოზიციებიდან ანალიზებს. იგი გმობს დამპყრობლურ და მძარცველ ომებს, მკვეთრად კიცხავს ასეთი ომებისათვის მზადებას: "ყველაზე დიდი უბედურებები, რომელებიც აზანზარებენ და ანგრევენ ცივილიზებულ ხალხებს, – ომის შედგება, და სახელდობრ შედეგები არა იმდენად აწმყო და წარსული ომებისა, რამდენადაც მომავალი ომისადმი მუდმივი და სულ უფრო მზარდი მზადების შედეგებია". "მარადიული მშვიდობის" ავტორი საერთაშორისო ხელშეკრულების დაცვას, სახელმწიფოთ საშინაო საქმეებში ჩაურევლობას, მათ შორის სავაჭრო და კულტურული კავშირების განვითარებას გვიჩვენებს. კანტი "მარადიული მშვიდობის" დამყარების პროექტს გვთავაზობს. მართალია, მისი მიღწევა და აღსრულება შორეულ მომავალშია შესაძლებელი, როდესაც რესპუბლიკური ტიპის მმართველობის მიხედვით აგებული დამოუკიდებელი თანასწორი უფლებების მქონე სახელმწიფოთა ყოვლისმომცველი ფედერაციის შექმნა შესაძლებელი გახდება. კანტის შეხედულებებით, ასეთი კოსმოპოლიტური კავშირის შექმნა ბოლოს და ბოლოს გარდაუვალია. ამის საწინდარი ხალხის განათლება და აღზრდა, მმართველთა კეთილგონიერება და კეთილი ნება, აგრეთვე ერების ეკონომიკური, კომერციული მოთხოვნილებები უნდა გახდეს.

იმანუელ კანტი

1724-1804

განმანათლებლობა ევროპული მეცნიერებისა და კულტურის ისტორიაში ეწოდება იმ პერიოდს, როცა დამაჯერებლად ითვლება მხოლოდ ის, რასაც ადამიანის საღი, ნათელი გონება ტრადიციის, პოლიტიკისა და რელიგიის მოთხოვნებისაგან დამოუკიდებლად დაასაბუთებს. ეს ეპოქა იწყება ფრ. ბეკონისა (1561 – 1626) და რ. დეკარტიდან (1596 – 1650). იგი მრავალ და ხშირად ურთიერთდაპირისპირებულ მოაზროვნეს აერთიანებს. ამიტომ დაისვა კითხვა: „რა არის განმანათლებლობა?“ ბერლინის მეცნიერებათა სამეფო აკადემიამ 1784 წ. გამოაქვეყნა მორიგი საპრემიო კითხვა: რა არის განმანათლებლობა? მრავალ პასუხთა შორის იმთავითვე გამოიკვეთა დიდი გერმანელი ფილოსოფოსის, ი. კანტის პოზიცია: განმანათლებლობა არის ადამიანის გამოსვლა არასრულწლოვანებიდან, ანუ გაბედულება სხვისი ზედამხედველობის გარეშე გამოიყენოს საკუთარი გონება, საკუთარი განსჯა და დაუჯეროს მას. იგი გაბედულებაა, რადგან მიღებული დასკვნები, შეიძლება არა მარტო ტრადიციისა და არსებული პოლიტიკის, არამედ, თავად ღმერთის არსებობის წინააღმდეგ იყოს მიმართული. მართლაც განმანათლებელთა შორის მორწმუნეთა გვერდით, ბევრი იყო სკეპტიკოსი, რომელიც ღმერთის არსებობას საეჭვოდ მიიჩნევდა და ათეისტიც, რომელიც „ღმერთის პირადი მტრის“ სახელს იმსახურებდა (მაგ. პ. ჰ. ჰ. დ. ჰოლბახი; 1723-1789).

მაგრამ კანტი არ იყო ათეისტი, თუმცა საეკლესიო რიტუალებს არ ასრულებდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ათეისტი, თუ იგი გულწრფელი იქნება, მივა ღმერთის არსებობის აღიარებამდე, რადგან ეს უადვილებს ადამიანს მის წინაშე მდგარი ურთულესი მსოფლმხედველობრივი პრობლემების გადაჭრას, უნარჩუნებს იმედს, მაგრამ ეს რწმენის სფეროა და იქ ყველა ადამიანს აქვს უფლება თავისი გზა აირჩიოს, ოღონდ ისე, რომ სხვა ადამიანის უფლებებს და ღირებულებას არ შეეხოს. ყველა ადამიანი შეუცვლელი, თავისთავადი ღირებულების მქონეა. ამ საკითხზე თავისი შეხედულებანი კანტმა გამოაქვეყნა თავის ცნობილ შრომაში – „რელიგია მხოლოდ გონების საზღვრებში“ (1793). ეს წიგნი ემყარებოდა კანტის საყოველთაოდ ცნობილ, ეპოქისშემქმნელ შრომებს, ესენია: „წმინდა გონების კრიტიკა“ (1781), „პრაქტიკული გონების კრიტიკა“ (1788), „მსჯელობის უნარის კრიტიკა“ (1790). ისინი ადამიანის მოღვაწეობის სხვადასხვა სფეროში (მეცნიერება, ზნეობა, ხელოვნება) გონების გაბედული გამოყენების ნიმუშებს წარმოადგენენ. პირველი ქართული კანტიანელი იყო ს. დოდაშვილი (1805-1835) შ. ნუცუბიძემ, მ. გოგიბერიძემ, კ. ბაქრაძემ, ს. დანელიამ ბევრი გააკეთეს იმისათვის, რომ კანტის ნააზრევი ქართული აზროვნების შემდგომი განვითარების მნიშვნელოვან სტიმულად ქცეულიყო.

* * *

პასუხი კითხვაზე: რა არის განმანათლებლობა?

განმანათლებლობა – ესაა ადამიანის გამოსვლა უმწიფრობიდან, რომელიც მისივე ბრალია. უმწიფრობა უუნარობაა, საკუთარი განსჯა სხვისი ხელმძღვანელობის გარეშე მოიხმარო. უმწიფრობა საკუთარი თავის ბრალია მაშინ, როცა მისი მიზეზი განსჯის ნაკლებობაში კი არა, გადაწყვეტილებისა და სიმამაცის არქონაში ძევს. Sapere Aude! გაბედე საკუთარი განსჯის გამოყენება! – ესაა განმანათლებლობის ლოზუნგი.

სიზარმაცე და სილაჩრე – ესაა მიზეზები, რომელთა გამოც ადამიანთა დიდი ნაწილი, მას შემდეგ, რაც ბუნებამ ისინი კარგა ხნის წინ გაათავისუფლა უცხო ხელმძღვანელობისგან, მიუხედავად ამისა, მთელი ცხოვრება უმწიფრად რჩებიან; და რომელთა გამოც მათ მეურვეებად ადვილად იქცევიან ხოლმე სხვები. უმწიფრობაში ყოფნა ძალზე კომფორტულია. თუ მაქვს წიგნი, რომელიც განსჯას შემიცვლის, მოძღვარი, რომელიც სინდისის მაგივრობას გამიწევს, ექიმი, რომელიც დიეტას ჩემს მაგივრად განსაზღვრავს და ა. შ. – მაშინ საკუთარი ძალისხმევა აღარ მჭირდება. არ მჭირდება აზროვნება, თუ შემოდის ფულის გადახდა – სხვები ჩემს მაგივრად შეასრულებენ მოსაბეზრებელ სამუშაოს. მეურვეები, რომლებმაც ასე კეთილად აიღეს საკუთარ თავზე ზედამხედველობის საქმე, იმაზე ზრუნავენ, რომ ადამიანთა უდიდესმა ნაწილმა (მათ შორის მთელმა მშვენიერმა სქესმა) ეს რთული ნაბიჯი სიმწიფისკენ საშიშადაც ჩათვალოს. მას შემდეგ, რაც მეურვეებმა საკუთარ შინაურ პირუტყვს ჯერ ჭკუა გამოაცალეს და საგულდაგულოდ უზრუნველყვეს, რომ ეს მშვიდი არსებანი ერთ ნაბიჯსაც კი ვერ გადადგამენ საბავშვო ეტლის გარეშე, რომელშიც ჩაკეტილები არიან – ყოველივე ამის შემდეგ ისინი მათ საფრთხეს აჩვენებენ, რომელიც ემუქრებათ, თუ მარტო გავლას შეეცდებიან. არადა, ეს საფრთხე ასე დიდი სულაც არაა, რადგან რამდენიმე დაცემით ისინი საბოლოოდ სიარულს ისწავლიდნენ. მაგრამ ამ სახის მაგალითი ადამიანებში გაუბედავობას იწვევს და მათ, ჩვეულებრივ, შიშის გამო სხვა მცდელობებისგან ხელს ასე რომ, თითოეული ადამიანისთვის რთულია, გამოაღწიოს მისთვის ლამის უკვე ბუნებად ქცეული უმწიფრობისგან. მან ეს მდგომარეობა თითქმის უკვე შეიყვარა და თავდაპირველად მართლაც არ ძალუძს საკუთარი განსჯის მოხმარება, რადგან მისთვის არასოდეს მიუციათ ამისი ცდის შესაძლებლობა. დადგენილებები და ფორმულები, მისი ბუნებრივი ნიჭის გონებრივი გამოყენებისა ან, უფრო სწორად, ვერგამოყენების ეს მექანიკური ინსტრუმენტები, მუდმივი უმწიფრობის ბორკილებია. ისიც კი, ვინც ამ ბორკილებს მოიშორებს, ყველაზე პატარა ორმოსაც კი არამტკიცე ნახტომით თუ გადაევიდება თავს, რადგან არაა მიჩვეული თავისუფალ მოძრაობას. ამიტომაც ცოტანი არსებობენ, რომლებმაც საკუთარ გონზე მუშაობით წარმატებას მიაღწიეს უმწიფრობიდან გამოღწევისა და მტკიცე ნაბიჯების გადადგმის საქმეში.

მაგრამ ის, რომ საზოგადოებამ საკუთარი თავი გაანათლოს, უფროა შესაძლებელი; მეტიც, თუ მას თავისუფლება მიეცემა, ეს თითქმის გარდაუვალია. ყოველთვის გამოჩნდება რამდენიმე დამოუკიდებლად მოაზროვნე, მათ შორის დიდი მასების მეურვეებად დაყენებულთა შორის, რომლებიც, მას შემდეგ, რაც თავად გადაადგებიან უმწიფრობის უღელს, ირგვლივაც გაავრცელებენ საკუთარი ღირებულებისა და თითოეული ადამიანის დამოუკიდებელი აზროვნებისაკენ

მოწოდების გონიერი დაფასების სულისკვეთებას. განსაკუთრებით გასათვალისწინებელი აქ შემდეგია: ის საზოგადოება, რომელსაც მათ მანამდე უღელი დაადგეს, ამის შემდეგ მათვე აიძულებს ამ უღელქვეშ დარჩენას, თუ ამისკენ მას ზოგიერთი ის მეურვე წააქეზებს, რომელსაც თავად განათლება არ ძალუძს; აი, ასე საზიანოა ცრურწმენების გავრცელება, რადგან ისინი საბოლოოდ საკუთარ შემქმნელებზე ან მათ მემკვიდრეებზე იძიებენ შურს. ამიტომ საზოგადოება მხოლოდ ნელ-ნელა შეიძლება განმანათლებლობას მიუახლოვდეს. რევოლუციით ალბათ შეიძლება პიროვნული დესპოტიისა და მოგებასა ან ბატონობაზე მიმართული ჩაგვრის დამხობა, მაგრამ არასოდეს – ნამდვილი აზროვნების წესის რეფორმა; ახალი ცრურწმენები, ზუსტად ისევე, როგორც ძველები, დიდი უგონო მასის დასაბმელ ღვედად იქცევა.

ამ განმანათლებლობისათვის მხოლოდ თავისუფლებაა საჭირო, თანაც ყველაზე უწყინარი მათ შორის, რასაც თავისუფლება შეიძლება ეწოდოს, კერძოდ კი: თავისუფლება საკუთარი განსჯის საჯარო მოხმარების ყველა საკითხში. არადა, ყველა მხრიდან ეს მესმის:

„ნუ მსჯელობთ!“ ოფიცერი ამბობს: „ნუ მსჯელობთ, ივარჯიშეთ!“ ფინანსთა სამინისტროს მრჩეველი: „ნუ მსჯელობთ, გადაიხადეთ!“ სასულიერო პირი: „ნუ მსჯელობთ, იწამეთ!“ (მსოფლიოში მხოლოდ ერთადერთი მმართველი ამბობს: „იმსჯელეთ, რამდენიც გინდათ და რაზეც გინდათ, ოღონდ დამმორჩილდით!“) აქ ყველგან თავისუფლების შეზღუდვას აქვს ადგილი. მაგრამ რომელი შეზღუდვაა საზიანო განმანათლებლობისთვის, ხოლო რომელი – არათუ საზიანო, არამედ სასარგებლოც კი? – ჩემი პასუხია: საკუთარი გონების საჯარო მოხმარება ყოველთვის თავისუფალი უნდა იყოს და მხოლოდ მას შეუძლია ადამიანებს შორის განმანათლებლობა მოიტანოს; ხოლო გონების კერძო მოხმარება შეიძლება ხშირად ძალზედაც შეიზღუდოს და ამით განმანათლებლობის პროგრესი დიდად არ დაბრკოლდება. საკუთარი გონების საჯარო მოხმარებაზე საუბრისას ვგულისხმობ გონების ისეთ გამოყენებას, რომელსაც ადამიანი როგორც მეცნიერი მიმართავს მთელი მკითხველი საზოგადოების წინაშე. კერძო მოხმარებას კი იმას ვუწოდებ, რომელსაც მან მასზე მინდობილ სამოქალაქო პოსტსა ან თანამდებობაზე საკუთარი გონების გამოყენებისას შეიძლება მიმართოს. ზოგიერთი საქმისათვის, რომელიც საზოგადო ერთობის ინტერესის გამო იწარმოება, აუცილებელია მექანიზმი, რომლის დახმარებითაც საზოგადო ერთობის ესა თუ ის წევრი მხოლოდ და მხოლოდ პასიურად მოიქცევა, რათა ამ ხელოვნური ერთსულოვნებით ხელისუფლებამ ისინი საჯარო მიზნებზე მიმართოს ან, ყველაზე მცირე, ხელი ააღებინოს მათ ამ მიზნების განადგურებაზე. აქ, რასაკვირველია, მსჯელობა არაა ნებადართული; აქ საჭიროა დამორჩილება. მაგრამ რამდენადაც მანქანის ეს ნაწილი საკუთარ თავს ამავდროულად მთელი საზოგადო ერთობის, თავად მსოფლიო მოქალაქეთა საზოგადოების წევრად განიხილავს – ესე იგი მეცნიერის ხარისხში, რომელიც, საკუთარ განსჯაზე დაყრდნობით, საზოგადოებას ნაწერებით მიმართავს – მას, ცხადია, შეუძლია მსჯელობა იმის გარეშე, რომ ამით იმ საქმეებს მიადგეს ზიანი, რომლებშიც იგი ნაწილობრივ, როგორც პასიური წევრი, არის ჩართული. ძალიან მავნებლური იქნებოდა, თუ ოფიცერი, რომელსაც ზემდგომი ბრძანებას მისცემს, სამსახურისას ამ ბრძანების მიზანშეწონილობისა და სარგებლიანობის შესახებ დაიწყებდა აზრების გამოთქმას; ის უნდა დამორჩილდეს. მაგრამ სამართლიანად ვერ აუკრძალავ მას, როგორც მეცნიერს, სამხედრო სამსახურის შეცდომების შესახებ შეხედულებების გამოთქმას და მათ საზოგადოების სამსჯავროზე გამოტანას. მოქალაქე ვერ იტყვის უარს მასზე დაკისრებულ გადასახადთა გადახდაზე; მეტიც, გადასახადების კადნიერი კრიტიკა (რომელმაც შესაძლოა საზოგადო დაუმორჩილებლობა

გამოიწვიოს) შეიძლება დაისაჯოს, როგორც სკანდალი. მაგრამ იგივე ადამიანი არ ეწინააღმდეგება მოქალაქის ვალდებულებას, თუ ის, როგორც მეცნიერი, ამ გადასახადების შემოღების შეუფერებლობისა და თუნდაც უსამართლობის წინააღმდეგ საჯაროდ გამოთქვამს საკუთარ აზრს. ასევე, სასულიერო პირი ვალდებულია, საკუთარ კათაკმეველებსა და მრევლს იმ ეკლესიის სიმბოლოს მიხედვით უქადაგოს, რომელშიც მსახურობს, რადგან სწორედ ამ პირობით იქნა ის მიღებული სამსახურში. მაგრამ როგორც მეცნიერს, მას სრული თავისუფლება აქვს – მეტიც, მოწოდებულიც კია – ყველა თავისი კარგად აწონილ-დაწონილი და კეთილად განზრახული აზრი როგორც ამ სიმბოლოს შეცდომებისა, ისე რელიგიისა და ეკლესიის საქმეების უკეთ მოწყობის შესახებ საზოგადოებას გაუზიაროს. აქ არაფერია ისეთი, რამაც შეიძლება მისი სინდისი შეაწუხოს. მართლაც, რასაც ის საკუთარი, როგორც ეკლესიის მსახურის, მოვალეობის მიხედვით ასწავლის, მას ის როგორც რაღაც ისეთს წარმოადგენს, რისი სწავლებაც არ შეუძლია საკუთარი ნებასურვილისამებრ; ის მან უნდა გადმოსცეს როგორც სხვისი მითითებისა და სხვისი სახელის შესაბამისად მოქმედმა. ის იტყვის: „ჩვენი ეკლესია ამასა და ამას ასწავლის; ესაა საბუთები, რომლებსაც ის იყენებს“. ამის შემდეგ მას საკუთარი მრევლისთვის გამოაქვს ყველა პრაქტიკული სარგებელი იმ დებულებებიდან, რომლებზეც თვითონ მთელი დარწმუნებულობით ხელს ვერ მოაწერდა, მაგრამ რომელთა ქადაგებასაც შეუძლია ხელი მოჰკიდოს, რადგან არაა შეუძლებელი, რომ მათში ჭეშმარიტება იმალებოდეს, ან, ყოველ შემთხვევაში, მათში არაფერი მოინახება შინაგანი რელიგიის საწინააღმდეგო. იმიტომ, რომ რამე ასეთი საწინააღმდეგოს აღმოჩენა თუ დაიჯერა, მაშინ მას არ შეეძლება სინდისიერად შეასრულოს საკუთარი სამსახური და ის უნდა დატოვოს. მაშასადამე, გონების გამოყენება, რომელსაც მღვდელი საკუთარი მრევლის წინაშე მიმართავს, მხოლოდ კერძო გამოყენებაა, რადგანაც, რამდენადაც დიდი არ უნდა იყოს ეს მრევლი, გამოყენება მაინც შინაურობაში ხდება; ამის გათვალისწინებით, მღვდელი არაა თავისუფალი და არც შეიძლება იყოს, რადგან ის სხვის დავალებას ასრულებს. ამის საპირისპიროდ, მეცნიერი – როგორც სასულიერო პირი საკუთარი გონების საჯარო გამოყენებისას, რომელიც ნაწერებით საკუთრივ საზოგადოებას, ანუ მსოფლიოს ესაუბრება – ფლობს შეუზღუდავ თავისუფლებას, გამოიყენოს საკუთარი გონება და საკუთარი სახელით ილაპარაკოს. ხალხის მეურვეები (სასულიერო საქმეებში) რომ თავად უმწიფრები უნდა იყვნენ – ეს უაზრობაა, რომელიც უაზრობათა უკვდავყოფას ნიშნავს.

მაგრამ ხომ არ უნდა ჰქონდეს უფლება სასულიერო პირთა გარკვეულ საზოგადოებას, მაგალითად ეკლესიის კრებას, რათა ფიცით გარკვეულ უცვლელ სიმბოლოზე შეთანხმდეს, რითაც უწყვეტ მეურვეობას მიაღწევს ყველა საკუთარ წევრზე, მათი საშუალებით – ხალხზე და ამ მეურვეობას სამარადისოდ გახდის? ჩემი პასუხია: ეს სრულიად შეუძლებელია. ასეთი ხელშეკრულება, რომელსაც ადამიანთა მოდგმის შემდგომი განმანათლებლობის სამუდამოდ შესაჩერებლად დადებდნენ, სრულიად ბათილი და ძალადაკარგული იქნებოდა, თუნდაც უმაღლესი ხელისუფლების, პარლამენტებისა და ყველაზე საზეიმო სამშვიდობო შეთანხმებების მიერ იყოს დადასტურებული. ერთ ეპოქას არ შეუძლია შეთანხმდეს და დაიფიცოს, რომ მისი მომდევნო ეპოქა ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდოს, რომელშიც შეუძლებელი იქნება მისი (პირველ რიგში, ყველაზე აუცილებელი) შემეცნება გაფართოვდეს, შეცდომებისაგან გაიწმინდოს და განმანათლებლობის საქმეში წინ წაიწიოს. ეს იქნებოდა დანაშაული ადამიანის ბუნების წინააღმდეგ, რომლის პირველადი განსაზღვრება სწორედ ამ წინსვლაში მდგომარეობს; ხოლო შთამომავლებს სრული უფლება აქვთ, უარყონ ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც უკანონოდ და დანაშაულებრივად იქნა მიღებული. კრიტერიუმი ყოველივე იმისა, რაც ხალხს როგორც კანონი შეიძლება დაეწესოს, შემდეგ

შეკითხვაშია: დაუწესებდა თუ არა ხალხი ამ კანონს საკუთარ თავს? ეს კანონი შესაძლებელი იქნებოდა, უკეთესის მოლოდინში, განსაზღვრული მოკლე დროით, რათა გარკვეული წესრიგი ყოფილიყო შემოტანილი: ყოველ მოქალაქეს, უპირველეს ყოვლისა, სასულიერო პირს, ექნებოდა ნებართვა, მეცნიერის ხარისხში საჯაროდ ე. ი. საკუთარი ნაწერებით, თანამედროვე მოწყობის შეცდომებზე აზრი გამოთქვას, მაგრამ შემოტანილი წესრიგი იქამდე შენარჩუნდებოდა, სანამ ამ ვითარებების შესახებ ცოდნა საჯაროდ იმდენად არ გავრცელდებოდა და ცხადი არ გახდებოდა, რომ მოქალაქეები საკუთარი ხმების გაერთიანებით (თუმცა არა ყველასი) ტახტს წინადადებით მიმართავდნენ, ის მრევლნი მიეღო დაცვის ქვეშ, რომლებიც უკეთესი გაგების შესახებ საკუთარი წარმოდგენების შესაბამისად გაერთიანდნენ შეცვლილი რელიგიური მოწყობისათვის, იმის გარეშე, რომ მათ შეუშალონ ხელი, ვისაც ძველ წესზე დარჩენა სურს. მაგრამ სრულიად დაუშვებელია შეთანხმება

- თუნდაც ერთი ადამიანის ცხოვრების მანძილზე - მუდმივ, არავისგან საჯაროდ ეჭვქვეშ დაყენებად რელიგიურ მოწყობაზე და ამით კაცობრიობის სრულყოფის საქმეში წინსვლის ერთი ეპოქის განადგურება და მისი ქცევა შთამომავლობისათვის უნაყოფოდ და საზიანოდაც კი. ადამიანს შეუძლია საკუთარი თავისთვის - და ისიც მხოლოდ გარკვეული დროით - გადადოს განათლება იმის შესახებ, რაც უნდა იცოდეს; მაგრამ მისი უკუგდება, გინდა საკუთარი თავისთვის და გინდაც - შთამომავლობისათვის ნიშნავს კაცობრიობის წმინდა უფლებების შელახვასა და ფეხით გათელვას. ის, რისი დაწესების უფლებაც საკუთარი თავისთვის ხალხსაც კი არ აქვს, კიდევ უფრო ნაკლებად შეიძლება მონარქმა დაუწესოს ხალხს, რადგან მონარქის საკანონმდებლო ავტორიტეტი სწორედ იმას ეფუძნება, რომ ის ხალხის მთელს ნებას საკუთარში აერთიანებს. თუ ის მხოლოდ იმას აქცევს ყურადღებას, რომ ყოველი ჭეშმარიტი თუ წარმოსახვითი გაუმჯობესება სამოქალაქო წესრიგთან თანხმობაში იყოს, მას შეუძლია საკუთარ ქვეშევრდომებს მისცეს საშუალება, თავად გადაწყვიტონ, რისი გაკეთება სურთ სულის გადარჩენისათვის; მას ეს საერთოდ არ ეხება. მისი საქმეა უზრუნველყოს, რომ ერთი მეორეს

ძალადობრივად არ აზრკოლებდეს, რომ მთელი საკუთარი უნარით ამ გადარჩენის განსაზღვრასა და მიღწევაზე იმუშავოს. ის თავად აყენებს ზიანს საკუთარ სიდიადეს, როდესაც ამ სფეროში ერევა და ნაწერებს, რომლებშიც მისი ქვეშევრდომები საკუთარ აზრებში გარკვევას ცდილობენ, მთავრობის ზედამხედველობას უქვემდებარებს

- მაშინაც, როდესაც ის ამას საკუთარი მაღალი გაგებით აკეთებს და საყვედურს იმსახურებს, რომლის მიხედვითაც „კეისარი არ დგას გრამატიკოსებზე მაღლა“; განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც თავის უმაღლეს ძალაუფლებას იმდენად ამცირებს, რომ მხარს უჭერს საკუთარ სახელმწიფოში ზოგიერთი ტირანის სასულიერო დესპოტიზმს თავისი სხვა ქვეშევრდომების წინააღმდეგ.

როდესაც ამის შემდეგ კითხვა დაისმის: ვცხოვრობთ თუ არა ახლა ჩვენ განათლებულ ეპოქაში? პასუხი ასეთია: არა, მაგრამ ჩვენ ვცხოვრობთ განმანათლებლობის ეპოქაში. ჯერ კიდევ ძალიან ბევრი აკლია იქამდე, რომ ადამიანებს ჰქონდეთ იმისი უნარი, რელიგიურ საკითხებში საკუთარი განსჯა სანდოდ და სწორად მოიხმარონ სხვისი ხელმძღვანელობის გარეშე. ოღონდ ცხადი ნიშნები გვაქვს იმისა, რომ ახლა მათ წინაშე ეს ველი თავისუფალი დამუშავებისათვის გაიხსნა და ზოგადი განმანათლებლობის - ანუ უმწიფრობიდან გამოსვლის, რომელში ყოფნაც ადამიანების ბრალია -

დაბრკოლებები მცირდება. ამ აზრით ეს ეპოქა განმანათლებლობის ეპოქაა ანუ ფრიდრიხის საუკუნეა.

მეფე, რომელიც უღირსად არ მიიჩნევს იმის თქმას, რომ საკუთარ მოვალეობად მიაჩნია, რელიგიის სფეროში ადამიანებს არაფერი დაუწესოს და მათ აქ სრულ თავისუფლებას ანიჭებს, და რომელიც, შესაბამისად, საკუთარ თავთან მიმართებით ტოლერანტობის ქედმაღლურ სახელს უარყოფს, თავად არის განათლებული და იმსახურებს იმას, რომ მადლიერმა თანამედროვეებმა და შთამომავლობამ შეაქონ, როგორც ის, ვინც ადამიანის გვარი პირველმა – ყოველ შემთხვევაში, ხელისუფლების მხრიდან – უმწიფრობიდან გამოიყვანა და თითოეულს თავისუფლება მისცა, სინდისის საქმეებში საკუთარი გონება მოიხმაროს. მისი მმართველობისას პატივსაცემ სასულიერო პირებს შეუძლიათ, საკუთარი თანამდებობის მოვალეობისათვის ზიანის მიყენების გარეშე, რწმენის მიღებული

სიმბოლოსგან აქა-იქ განსხვავებული დასკვნები და შეხედულებები მეცნიერის ხარისხში თავისუფლად და საჯაროდ დადონ მსოფლიოს სამსჯავროზე; კიდევ უფრო მეტად კი მათ, ვინც თანამდებობრივი მოვალეობით არაა შეზღუდული. თავისუფლების ეს სული იქაც კი ვრცელდება, სადაც მას იმ მთავრობათა გარეგან დაბრკოლებებთან უხდება ბრძოლა, რომლებსაც საკუთარი ფუნქცია ვერ გაუგიათ. რადგან ის ანათებს, როგორც მაგალითი იმისა, რომ თავისუფლების არსებობა საჯარო სიმშვიდისა და საზოგადოების ერთიანობის შესახებ წუხილს სულაც არ უნდა იწვევდეს. ადამიანები თანდათანობით თვითონვე ახერხებენ სიუხემის მდგომარეობიდან გამოსვლას, თუ მათ განზრახ გამოგონილი ხერხებით არ აიძულებენ, მასში დარჩნენ.

განმანათლებლობის – ანუ ადამიანის გამოსვლისა უმწიფრობიდან, რომელიც მისივე ბრალია – მთავარ საკითხად რელიგიის სფერო მივიჩნიე, რადგან ხელოვნებათა და მეცნიერებებთან დაკავშირებით ჩვენს მმართველებს არ აქვთ ინტერესი, მეურვეების როლი შეასრულონ; გარდა ამისა, ეს უმწიფრობა ყველაზე უფრო საზიანო და ღირსების შემლახველია. მაგრამ სახელმწიფოს მეთაურის აზროვნების წესი, რომელიც რელიგიურ განმანათლებლობას უწყობს ხელს, უფრო შორს მიდის და ხვდება: თავად კანონმდებლობასთან მიმართებაშიც უსაფრთხოა საკუთარი ქვეშევრდომებისათვის იმისი უფლების მიცემა, რომ საკუთარი გონება საჯაროდ გამოიყენონ და საკუთარი აზრები კანონების უკეთესი ჩამოყალიბების შესახებ, ან თუნდაც თამამი კრიტიკა უკვე არსებული კანონებისა, სამყაროს საჯაროდ გაუზიარონ; ჩვენს წინაშე ბრწყინვალე მაგალითია, რომელთან მიმართებაშიც არც ერთ მონარქს არ გადაუჭარბებია იმისთვის, ვისაც ჩვენ პატივს მივაგებთ.

მაგრამ მხოლოდ მას, ვისაც, თავად განათლებულს, აჩრდილების არ ეშინია, მაგრამ ასევე კარგად დისციპლინირებული მრავალრიცხოვანი ჯარი ჰყავს საზოგადოებრივი მშვიდობის დასაცავად – შეუძლია თქვას, რასაც ვერ ბედავს რესპუბლიკა: „იმსჯელეთ, რამდენიც გინდათ და რის შესახებაც გინდათ; მაგრამ დამმორჩილდით!“ აქ თავს ავლენს ადამიანთა საქმეების უცნაური და მოულოდნელი მიმდინარეობა; ისევე როგორც სხვა შემთხვევებში, როდესაც

მას მთლიანობაში ვუყურებთ, ყველაფერი პარადოქსული გვეჩვენება. სამოქალაქო თავისუფლების უფრო დიდი ხარისხი ხალხის სულის თავისუფლებისათვის სასარგებლო ჩანს, მაგრამ

ამავდროულად მას გადაულახავ საზღვრებს უწესებს; თავისუფლების უფრო ნაკლები ხარისხი კი მას უქმნის სივრცეს, რომ მთელი თავისი ძალით გავრცელდეს. მას შემდეგ, რაც ბუნება ამ მაგარი გარსისგან მარცვალს გამოათავისუფლებს, რომელზედაც ის ყველაზე ნაზად ზრუნავს, კერძოდ კი თავისუფალი აზროვნებისაკენ მიდრეკილებასა და მოწოდებას, ეს უკანასკნელი ჯერ ხალხის გრძნობებზე ახდენს უკუგავლენას (რის შედეგადაც ხალხი მეტად და მეტად იძენს თავისუფლად მოქმედების უნარს) და, საბოლოოდ, თავად მმართველობის პრინციპებზეც, რომელიც საკუთარი თავისათვის სასარგებლოდ მიიჩნევს, ადამიანს, ვინც უკვე მეტია, ვიდრე მანქანა, მისი ღირსების შესაბამისად მოექცეს.

გ. ჰეგელის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

მე-19-ე საუკუნის პირველი მესამედის პოლიტიკურმა და სოციალურმა მოძღვრებებმა თავისი ყველაზე სრულყოფილი ფილოსოფიური და კონცეპტუალური დასრულება გ. ჰეგელთან პოვეს.

ჰეგელი ყველა მოვლენის, საგნის და პროცესის პირველსაფუძვლად რაღაც იდეალურ, სულიერ, უფრო ზუსტად – აბსოლუტურ იდეას თვლიდა. მის ქვეშ იგი "სუბიექტური და ობიექტური იდეების ერთიანობას" ანუ მსოფლიოს გონს, წმინდა არსებას, სულს გულისხმობდა, რომელიც ისტორიულ განვითარებაში და თვითშეგნებაში საკუთარ თავს იმეცნებს.

ჰეგელი განასხვავებდა სუბიექტურ, ობიექტურ და აბსოლუტურ გონს. გონის ანუ სულის განვითარება ტრიადული ფორმით მიმდინარეობს.

სუბიექტური გონი თანმიმდევრულად გაივლის და გვევლინება ანთროპოლოგიის (ადამიანის სული), ფენომენოლოგიის (ესაა სხეულს მოკლებული გონი) და ფსიქოლოგიის (ანუ გარე სამყაროს დაუფლებელი გონის) სახით.

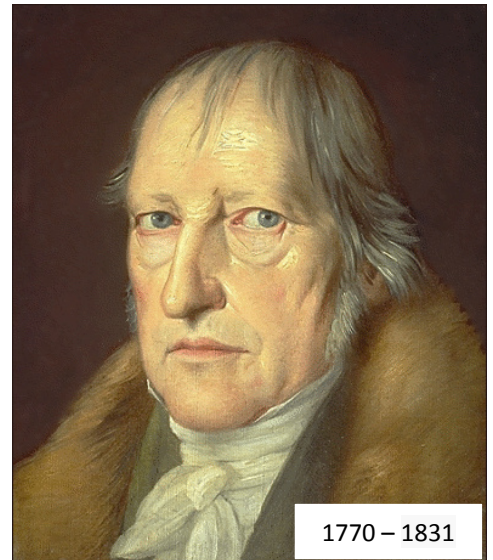
ობიექტური გონი თავის თვითშემეცნებაში სამართლის, მორალისა და ზნეობრიობის საფეხურს გაივლის. სამართალს აქ ჰეგელი როგორც ვიწრო, ადამიანთა შორის ნივთების ფლობასთან დაკავშირებით ურთიერთობების რეგულირებას, ისე ფართო აზრით, როგორც ყველა საზოგადოებრივ, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ურთიერთობების ჩათვლით - განიხილავს.

აბსოლუტური გონი თავისი თავის რეალიზებას ანუ შემეცნებას ხელოვნებაში, რელიგიასა და ფილოსოფიაში ახდენს.

ჰეგელმა სახელმწიფოს განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო. თავისი ცნობილი თეზისი, რომ "გონება ბატონობს სამყაროში, და რომ მსოფლიო-ისტორიული პროცესი მიმდინარეობს და ხდება გონიერად", მან სახელმწიფოს მიმართ გამოიყენა და ჩათვალა, რომ ყველა სახელმწიფო განსაკუთრებით პრუსიული თავისუფლებებზე და გონივრულ საწყისებზე აგებული ქმნილებაა. სოციალური და პოლიტიკური თეორიისთვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს საკითხს იმის შესახებ, თუ რამდენად იცავს სახელმწიფო ადამიანების უფლებებსა და ხელს უწყობს თუ არა იგი მათ კეთილდღეობის მიღწევას, სულიერი და მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, ასევე ხელს უწყობს თუ არა პიროვნების თვითრეალიზებას ეკონომიკურ, პოლიტიკურ ცხოვრებაში და სხვა. სხვა სიტყვებით: **არსებობს მოქალაქეები სახელმწიფოსთვის თუ სახელმწიფო მოქალაქეებისთვის.**

ჰეგელი ფიქრობს, რომ მოქალაქეებისა და სახელმწიფოს ურთიერთდამოკიდებულება უნდა იმყოფებოდეს ისეთ სამართლებრივ ჩარჩოებში, რომლებიც კერძო საკუთრების, საქმიანობის არჩევის, იურიდიული თანასწორობის სფეროში პიროვნების უფლებებს და თავისუფლებებს აგრეთვე, მათ ურთიერთპატივისცემას: "იყავი პიროვნება და პატივი ეცი სხვებს პიროვნების სახით" უზრუნველყოფენ.

ჰეგელმა მსოფლიო ისტორიული პროცესის განვითარების ამოსავალი პრინციპები ჩამოაყალიბა:

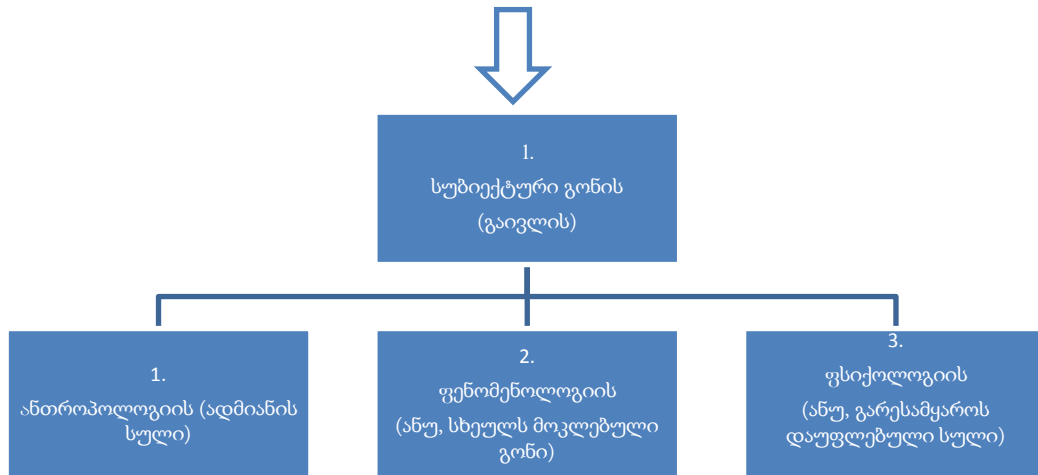

1. ესაა იმის გონივრულობა, რაც ისტორიაში აუცილებელი და კანონზომიერია.
2. ესაა თავისუფლების, როგორც მსოფლიოს განვითარების საბოლოო მიზნის ძიება და მისკენ სწრაფვა.
3. ისტორიის მოძრაობის ვარიანტულობა.
4. მსოფლიო ისტორიის მოძრაობა აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით (ძველი აღმოსავლეთი, ბერძნული სამყარო, რომაული სამყარო, გერმანული სამყარო).
5. კაცობრიობის ისტორიაში სახელმწიფოს განსაკუთრებული როლი.
6. ისტორიის როგორც კანონზომიერი პროცესის გაგება, რომელსაც თანმიმდევრული პერიოდები, მემკვიდრეობითობა, საკუთარი კრიტერიუმები და ა.შ. ახასიათებს.
7. აბსოლუტური იდეის თვითშემეცნების გაგრძელება და დასრულება სწორედ ისტორიულად მიმდინარეობს, როდესაც იგი აბსოლუტური სულის ტრიალებში ხორციელდება.

ჰეგელის მოძღვრების ღრმა წინააღმდეგობებს ქმნის. ის, რომ მიაღწია რა აბსოლუტურ მდგომარეობას, იდეამ შეიცნო რა ბოლოს და ბოლოს თავისი თავი, დაასრულა თავისი გზა: ამით ისტორია მთავრდება, ყოველი პროცესი და პროგრესი სრულდება. ყველაფერი: პოლიტიკური სისტემა, მეცნიერება, ოჯახი ხელუხლებელი რჩება.

რა თქმა უნდა, ისტორია და შესაბამისად არც სოციალური და პოლიტიკური აზრი არ შეჩერებულა.

**აბსოლუტური იდეა
გაივლის გზას**

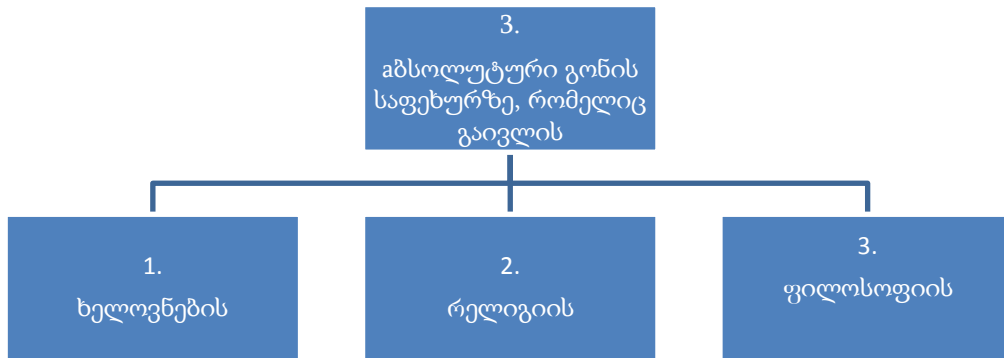

საფეხურებს და გადის

საფეხურებს და გადის

საფეხურებს და აბსოლუტური იდეიდან თვითშემეცნების გზით აბსოლუტურ გონამდე ასე მალდება.

ჰეგელის სოციოლოგიური შეხედულებანი

ჰეგელის მოძღვრება საზოგადოების არსებისა და ფუნქციონირების შესახებ, ძირითადად გადმოცემულია მისი სისტემის მესამე ნაწილში "გონის ფილოსოფია", ხოლო უფრო დაწვრილებით კი "სამართლის ფილოსოფიაში". გონის ფილოსოფია შედგება სამი ნაწილისაგან, მოძღვრება სუბიექტური, ობიექტური და აბსოლუტური გონის შესახებ.

სუბიექტური გონის შესახებ მოძღვრების არსებაა – გონითი, იდეალური საწყისის თვითცნობიერების და მათი სინთეზის – გონების უწყვეტი ზრდა და გაძლიერება. გონი ჯერ კიდევ არ არის თავისუფალი ამიტომაც იგი არ არის თავისუფალი სხეულებრივი თვისებებისგან და ამიტომ იგი არის ბუნებრივი გონი ანუ სული. სუბიექტური გონის განვითარების პირველ საფეხურს შეესაბამება მეცნიერება ანთროპოლოგია, რომელიც შეისწავლის ადამიანური გონის ინდივიდუალურ სხეულებრივ გამოვლინებებს. აღწევს მეორე საფეხურს – თვითცნობიერებას, რასაც შეესატყვისება გონის ფენომენოლოგია და ბოლოს, სუბიექტური გონი თავისი იდეალური, სუბსტანციური არსების გაცნობიერების მეშვეობით აღწევს მესამე საფეხურს – გონებას. გონება, აქ უკვე მოცემული თეორიული პრაქტიკული და "თავისუფალი გონის" ფორმით ხდება ფსიქოლოგიის ობიექტი. ამგვარად "სუბიექტური გონი" – აღწერს გზას, რომელსაც გადის ბუნებით განსაზღვრული ადამიანის სული ("ანთროპოლოგია") თვითცნობიერებამდე. ("გონის ფენომენოლოგია"), რომელიც ბუნებას უპირისპირდება და თვითცნობიერებიდან თავისუფალ გონამდე ("ფსიქოლოგია"). ადამიანი როგორც ბუნებრივი არსება თანდათან მალდება გონიერ არსებამდე. დასაწყისს სტადიაზე, ანთროპოლოგიის დონეზე ადამიანი გონია "თავისთავად", "ფსიქოლოგიის" დონეზე კი ადამიანი გონია "თავისთვის". ეს პროცესი ჰეგელს ასე აქვს დახასიათებული: "სულში იღვიძებს ცნობიერება; ცნობიერება ადგენს თავის თავს როგორც გონებას, რომელმაც უშუალოდ გაიღვიძა როგორც თავისი თავის მცოდნე გონებამ და რომელიც თავისი მოღვაწეობით ათავისუფლებს თავის თავს ობიექტურობის, თავისი ცნების ცნობიერების დონემდე. ზუსტად ისევე, როგორც ცნებაში აღმოჩენილი გარკვეულობა ნიშნავს პროგრესს ცნების განვითარებაში, გონშიც ყველა გარკვეულობა, რომლებშიც გაიხსნება ის, არის განვითარებისა და შემდგომი გარკვევის მომენტი, გონის წინსვლა თავის მიზნისაკენ, რათა გადააქციოს თავისი თავი იმად და გახდეს თავისი თავის ის, რაც ის არის თავისთავად". [ჰეგელი, თხზულებანი, ტ. 3 გვერდი 52, რუსულად.]

სუბიექტურ გონი არის მიმართება თავის თავთან. გონი თავის თავს განიხილავს როგორც ცნებასთან შეუსაბამის, როგორც სხვას და თანდათან ათავისუფლებს თავს ამ დაპირისპირებისაგან, მაგრამ თავისუფლების სრული გაშლა სუბიექტურობის ფორმაში შეუძლებელია. გონმა უნდა მიიღოს რეალობის ფორმა, გონით წარმოქმნილი სამყაროს სახე ანუ გადაიქცეს ობიექტურ გონად. სწორედ ობიექტური გონის შესახებ მოძღვრება გვაძლევს საშუალებას გამოვარკვიოთ ჰეგელის სოციოლოგიური შეხედულებანი.

გონის ფილოსოფიის მეორე ნაწილი – ობიექტური გონის შესახებ მოძღვრება მოიცავს: სამართალს, მორალურობას, ზნეობას – სახელმწიფოს. სამართალი ჰეგელის მიხედვით წარმოადგენს "რეალიზებული თავისუფლების სფეროს". მხოლოდ სამართლის, რომლის ამოსავალი წერტილია თავისუფალი ნება, წყალობით მალდება თვითცნობიერება გარემომცველი სინამდვილის დაუფლების დონემდე, ე.ი სწორედ სამართლის ნიადაგზე

ესა თუ ის საზოგადოებრივი ან ინდივიდუალური მისწრაფებები იქცევიან "ნების განსაზღვრულობათა გონივრულ სისტემად".

მაგრამ ადამიანის გონითი საქმიანობა თავის გამოხატულებას პოულობს არა მხოლოდ გარეგან, სამართლებრივ ურთიერთობათა ან მისწრაფებათა ფორმაში, არამედ შინაგანი სინამდვილის დაუფლების ფორმაში, ესეიგი მორალურობაში. აქ ადამიანის ღირებულება თავის გამოხატულებას პოულობს მის "შინაგან" ქცევაში, რომლის დროსაც " მორალის თვალსაზრისი არის თავისი თავისთვის არსებული თავისუფლება". ამგვარად ჰეგელი განსაზღვრავს მორალს, როგორც სუბიექტის ისეთ შინაგან ყოფაქცევას, რომლის დროსაც თვითონ მას აქვს ბოროტებისა და სიკეთის შინაარსის განსაზღვრის უნარი, ხელმძღვანელობს რა ამ დროს საყოველთაოდ მიღებული გონითი პრინციპებით. ზნეობაში თვითცნობიერება აღწევს სრულ, აბსოლუტურ თავისუფლებას. "ზნეობრიობა _ ამტკიცებს ჰეგელი _ არის თვითცნობიერების ბუნებად და არსებულ სამყაროდ ქცეული თავისუფლების ცნება". ამიტომ მისთვის ზნეობა ობიექტური გონის უმაღლესი საფეხურია. ის ზნეობრივ გარკვეულობათა ობიექტური სისტემაა, რომლის მომენტებია ზნეობრივი ძალები. ეს უკანასკნელნი მართავენ ინდივიდუუმების ცხოვრებას. ინდივიდუუმი მხოლოდ აქციდენცია, ზნეობრივი გარკვეულობანი კი სუბსტანციონალობის როლს ასრულებენ. ინდივიდუმი ნამდვილ თავისუფლებას და ამის შესაბამისად თავის სუბსტანციურობას და საყოველთაო არსებობას სწორედ ობიექტურ ზნეობრივ გარკვეულობებში პოულობს. ამის თაობაზე ჰეგელი წერს: რადგან ზნეობრივი გარკვეულობები შეადგენენ თავისუფლების ცნებას, ისინი სუბსტანციონალობა და საყოველთაო არსებაა ინდივიდუუმებისა, რომლებიც მათ მიმართ მხოლოდ რაღაც აქციდენციალურია. არსებობს თუ არა ინდივიდუმი _ ეს სავსებით სულერთია ობიექტური ზნეობისათვის, რომელიც ერთადერთია როგორც მყარი და ინდივიდუუმების ცხოვრების წარმართველი ძალა". [ჰეგელი, თხზ. ტ-VII. გვ.182 მოსკოვი 1934]. მაშასადამე, ზნეობრიობის ცნება წარმოადგენს საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური თვითცნობიერების უმაღლეს საფეხურს, რომელიც ჰეგელის აზრით განმარტებულია როგორც ორი მომენტის: ობიექტური ე.ი. "არსებული სამყაროსა" და სუბიექტური ე.ი. "ბუნებრივი თვითცნობიერების" ერთიანობა ან შერწყმა.

ზნეობრიობის განხორციელებისა და საზოგადოებრივი ურთიერთობების განვითარების ნიადაგზე ობიექტური გონი ოჯახის, სამოქალაქო საზოგადოების და სახელმწიფოს ფორმებით მალდება საზოგადოებრივ ცნობიერებამდე. ოჯახი, ჰეგელის მიხედვით, ესაა ზნეობრივ ურთიერთობათა უშუალო ანუ ბუნებრივი გამოხატულება.

"ოჯახი უშუალო სახით არის ის სუბსტანციური მთელი – წერს ჰეგელი, რომლის წილად მოდის ზრუნვა ინდივიდუუმის განსაკუთრებულ მხარეზე, როგორც საშუალებებისა – შოვნისა და ამ საშუალებათა მოპოვების უუნარობის შემთხვევაში მასზე ზრუნვის მიმართებით". [ტომი 7. გვ-251]

ასეთია ოჯახისა და მისი როლის ჰეგელისეული განმარტება სამოქალაქო საზოგადოებაში. ამ განსაზღვრებიდან ჩანს რომ ოჯახის წილად მოდის ოჯახის ყველა წევრის მომზადებაზე მრავალგვარი ზრუნვა არსებობის საშუალებების მოპოვებისა და სამოქალაქო საზოგადოებისადმი მსახურების მიზნით. ქორწინების, ოჯახის, ოჯახში ქონებრივი ურთიერთობებისა და ბავშვების აღზრდის თაობაზე ჰეგელი სავსებით იზიარებს მაშინ მიღებულ შეხედულებებს.

რა არის სამოქალაქო საზოგადოება? – ჰეგელის აზრით – ესაა დამოუკიდებელ ინდივიდთა ან ოჯახთა ესა თუ ის სიმრავლე, რომელთა ცხოვრების საფუძველში ძვეს შრომითი საქმიანობა და ეკონომიკური და ყველა სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. მაგრამ ამ საზოგადოების ყველა წევრი და ფენები არ არიან თანასწორნი, მათი კავშირები და ურთიერთობები უკიდურესად წინააღმდეგობრივია. "...სამოქალაქო საზოგადოება – წერდა ჰეგელი – არის ინდივიდუალური კერძო ინტერესთა ბრძოლის, ყველასი ყველას წინააღმდეგ ბრძოლის ველი" [ტომი VII. გვ-314]

ჰეგელი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ თვითნებობის, ანარქიის შედეგად და იმ შესაძლებლობების გამო რომლის მიხედვითაც ყოველ პიროვნებას – ინდივიდს ძალუძს გამდიდრდეს და გაზარდოს თავისი ქონება საერთო სიმდიდრის ხარჯზე, საზოგადოებაში წარმოიქმნება ერთის მხრივ სიმდიდრისა და ფუფუნების მეტისმეტი ზრდა, ხოლო მეორეს მხრივ სიღარიბის ზრდა, "შრომაზე მიჯაჭვული კლასის" ვერ უზრუნველყოფა აუცილებელი საარსებო საშუალებებით. "სამოქალაქო საზოგადოება ამ დაპირისპირებებსა და მათ გადახლართვაში წარმოგვიდგენს იმდენადვე არაჩვეულებრივი სიმდიდრისა და ფუფუნების სურათს, რამდენადაც სიღარიბის სურათსაც და ორივე მხარისთვის დამახასიათებელ ფიზიკურ და ზნეობრივ გადაგვარების სურათს". [ტომი VII. გვ-213]

და მაინც ჰეგელის აზრით სამოქალაქო საზოგადოება და სახელმწიფო არ არიან უძლურნი ანტაგონისტური წინააღმდეგობების სტიქიური ზრდის წინააგმდეგ ბრძოლასა და მეთვალყურეობაში. ამ წინააღმდეგობათა შესუსტებისა და შერბილების საქმეში შედარებით დიდი როლი უნდა ითამაშონ ზნეობრივ პოლიტიკურმა გაერთიანებებმა ან საწარმოო-დარგობრივმა კორპორაციებმა, რომლებიც წარმოიქმნენ სამოქალაქო საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების პროცესში. ამ გაერთიანებებს ჰეგელი განიხილავს როგორც ნამდვილი პატიოსნებისა და წესიერების, ნამდვილი ღირსების წყაროს, როგორც "სახელმწიფოს ზნეობრივ ფესვებს". "მაგრამ თავისთავად აღებული კორპორაცია, – წერდა იგი – არ არის ჩაკეტილი საამქრო, იგი უფრო წარმოადგენს განცალკევებულად მყოფ სარეწ საწარმოთა ზნეობრივი გაერთიანებას და მის ჩართვას იმ უმაღლეს სფეროში რომელშიც იგი იძენს ძალასა და ღირსებას". [ტომი VII. გვ-261]

სოციალური მოთხოვნილებების, შრომის დანაწილების, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სოციალურ ჯგუფთა და ფენათა სხვადასხვა როლის შესწავლის შემდეგ, ჰეგელი მივიდა დასკვნასთან, რომ მისი თანამედროვე სამოქალაქო საზოგადოება შედგება სამი წოდებისაგან – მიწათმოქმედნი, სამრეწველო ფენა – მრეწველნი და საყოველთაო ანუ მსახურეულთა ჩინოვნიკთა წოდება. ამგვარად, ჰეგელი გამოყოფს სამოქალაქო საზოგადოებაში სამ ფენას-წოდებას: მიწათმოქმედნი (აქვე ჰეგელს შეაქვს მემამულეებიც), მრეწველნი და მსახურეულ-მოხელენი. პირველი წოდების მეორესთან შეპირისპირებისას, მან აღმოაჩინა, რომ მიწათმოქმედთა (იგივე მემამულეთა) წოდება ძირეულად განსხვავდება მრეწველთა წოდებისაგან, როგორც თავისი განწყობებით; გონება განწყობილებით ისე თავისი ნებელობით, სულიერ – გონითი თვისებებითაც. "პირველ წოდებას თვითონ ნაკლებ უხდება ფიქრი და აზროვნება; მის მიერ მოპოვებული არის უცხო, ბუნების ნაჩუქარი: მასში დამოკიდებულების ეს გრძნობა, წინა პლანზეა წამოწეული და ამ გრძნობას მასში ადვილად უკავშირდება მზაობა მოითმინოს ადამიანებიდან ყველაფერი, რაც არ უნდა მოხდეს; ამიტომ პირველ წოდებას მიდრეკილება უფრო მორჩილებისა და დაქვემდებარებისაკენ აქვს, ხოლო მეორეს (მრეწველთ) – თავისუფლებისაკენ" [ტომი VII. გვ. 226-227]. აქაც უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ

კაპიტალისტური ურთიერთობების განუვითარებლობის გამო, ჰეგელის მრეწველთა წოდებაში ფაბრიკანტებთან ერთად, მუშებიც შეყავს.

მესამე წოდებას ჰეგელმა უწოდა საყოველთაო, რადგან მის ძირითად საქმიანობას შეადგენს მთელი სამოქალაქო საზოგადოების, მისი ყველა ფენისა და წოდების ინტერესთა დაცვა და უშიშროება. ეს მსახურეული წოდება თავისუფალია უშუალო შრომისაგან თავისი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, თანაც ჰეგელის აზრით, ეს თავისუფლება მათ მოპოვებული აქვთ ან კერძო საკუთრების ფლობის წყალობით ან იმის წყალობით, რომ სახელმწიფო, რომელიც მათგან მოითხოვს მთელი ძალისხმევით საქმიანობა-მოღვაწეობას, აჯილდოვებს მათ თავისუფლებით.

ყოველი ფენა-წოდება სამართლებრივია, აუცილებელია, რამეთუ საზოგადოების ფენობრივ-წოდებრივი წყობა-აგებულება გამოწვეულია – ჰეგელის აზრით, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების წმინდა ბუნებრივი დანაწევრებით. საზოგადოების წოდებრივ-კლასობრივ სტრუქტურაში, ჰეგელი შეგნებულად არ ტოვებს ადგილს იმ დიდი საზოგადოებრივი ჯგუფისათვის, რომელსაც იგი აგდებით "ბრზოს", მდაბიო ხალხს უწოდებს. ამ ჯგუფს იგი მიაკუთვნებს გაჭირვებულ, ხელმოკლე, არაუზრუნველყოფილ ადამიანთა მნიშვნელოვან ფენას. ჰეგელი მკაცრად ილაშქრებს "მდაბიოთა" წინააღმდეგ და კიცხავს მათ თავისი აზროვნების დამოუკიდებელი წესისა და ანტი სამთავრობო განწყობილებისათვის. ხედავს რა ამ სოციალურ ჯგუფში საზოგადოების შინაგანი შფოთვისა და საზოგადოებრივი ჯანყის წყაროს, ჰეგელი წერს: "სიღარიბე თავისთავად არავის არ აქცევს მდაბიოდ, ბრზოდ; ბრზოდ ადამიანებს აქცევს სიღარიბესთან შეერთებული მდიდრების, საზოგადოებისა და ხელისუფალთა წინააღმდეგ მიმართული გონება-განწყობილება და შინაგანი აღშფოთება". [ტომი VII. გვ-254]

ცდილობს რა სამოქალაქო საზოგადოების დაცვას ამ დამანგრეველი ელემენტისაგან, ჰეგელი მქონებელ-მესაკუთრე წოდებებს ურჩევს არ აღმოუჩინონ "ბრზოს", "მდაბიობს" არავითარი მატერიალური და მორალური მხარდაჭერა, რადგან ამას მისი აზრით შეუძლია მიგვიყვანოს "დამოუკიდებლობისა, თავისთავადობისა და ღირსების" გრძნობათა შეურაცხყოფასთან. ჰეგელის მთელი მსჯელობა წოდებების, კერძო საკუთრების, მდაბიოთა და სახელმწიფოს შესახებ გვიჩვენებს, რომ იგი იყო პრუსიული წოდებრივ-წარმომადგენლობითი მონარქისტული რეჟიმის მომხრე.

თუ სამოქალაქო საზოგადოება წარმოადგენს ეგოიზმის, ფენათა და წოდებათა ურთიერთბრძოლისა და დაპირისპირების სფეროს, მაშინ სახელმწიფო ესაა, განცალკევება-გათიშულობა-დაპირისპირებულობაზე ეროვნული გონის საყოველთაობისა და ერთიანობის ზეიმისა და გამარჯვების სფერო. სახელმწიფოში, ამტკიცებდა ჰეგელი, მოხსნილი და გადალახულია კერძო ინტერესთა ყველა წინააღმდეგობა, რომლებიც ბატონობენ სამოქალაქო საზოგადოებაში, ე.ი. ძირითადად საზოგადოების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

მაგრამ არა კლასობრივმა და არა საზოგადოებრივმა ურთიერთობებმა საზოგადოდ გამოიწვიეს ცხოვრებაში სახელმწიფოს წარმოშობა, არამედ პირიქით, სახელმწიფომ როგორც რაღაც "საყოველთაომ თავისთავად და თავისთვის", შექმნა თავისი განვითარების პროცესში სამოქალაქო საზოგადოება. სახელმწიფოს წარმოშობის ამგვარი გაგება განპირობებულია ჰეგელის აბსოლუტური იდეალიზმით. "ჰეგელს სურს, რომ "თავისთავად და თავისთვის საყოველთაო" – პოლიტიკური სახელმწიფო – წერდა მარქსი შრომაში "ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიის კრიტიკისათვის", განისაზღვრებოდეს არა

სამოქალაქო საზოგადოებით, არამედ პირიქით, განსაზღვრავდეს მას..." "სახელმწიფო – წერდა ჰეგელი – არის ზნეობრივი იდეის სინამდვილე" [ტომი VII, გვ-263]. სახელმწიფოს არსებობა, ხაზგასმით აღნიშნავდა ის, "ესაა – ღმერთის სვლა სამყაროში, მისი საფუძველია გონების ძალა, რომელიც თავის თავს ახორციელებს, როგორც ნება" [ტ. VII, გვ. 268].

მიუხედავად იმისა, რომ ჰეგელი პრუსიული სახელმწიფოს აპოლოგეტი იყო, არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის დადებითი მომენტები, რომელიც მის მოძღვრებას უდაოდ ახასიათებს.

ჩვენ თვალში გვხვდება ის ფაქტი, რომ ჰეგელისათვის, როგორც 19-ე საუკუნის დასაწყისის გერმანული ბურჟუაზიის სულიერ ბელადისათვის უცხო და მიუღებელი იყო ფეოდალური თვითნებობისა და უკანონობის ქადაგება; 2. მეორეც, ჰეგელი გერმანიის დეცენტრალიზაციის და მრავალ წვრილ-წვრილ ფეოდალურ სათავადოებად დაქუცმაცების სასტიკი წინააღმდეგი იყო; 3. მესამეც მან განავითარა იდეა კეთილმოწყობილ, გონიერად კონსტიტუციურ რეჟიმზე, რომელშიც ასაკობრივი ცენზის ყოველი მოქალაქე სარგებლობს თავის საზოგადოებრივ და პირად ცხოვრებაში თანაბარი უფლებებით, მათ შორის ეროვნულ ურთიერთობებშიც. "ადამიანი – წერდა ჰეგელი – ამგვარად ფლობს მნიშვნელობას, იმიტომ რომ იგი ადამიანია და არა იმიტომ, რომ იგი ებრაელია, კათოლიკეა, პროტესტანტია, გერმანელია, იტალიელია და ა.შ." [ტომი VII, გვ-229]. ამ სიტყვებს ყოველი თავისუფლების მოყვარე ადამიანი მოაწერდა ხელს.

ობიექტური გონი, ჰეგელის მიხედვით, გამოდის მსოფლიო ისტორიის არენაზე როგორც მსოფლიო გონი, რომელიც ისტორიის შემოქმედი-მოსაქმე აქტიური ძალაა. ამ კონცეფციის თანახმად ყველა ხალხი, ერი, რასა და მათი დიდი და გამოჩენილი ადამიანები არსებითად მსოფლიო გონის იარაღებია. მაგრამ მსოფლიო გონი არ არის სტიქიური ძალა, აულაგმავი თვითნებობისა და ძალადობის მწყურვალი. პირიქით, იგია გარკვეულ დრომდე ადამიანებისათვის დაფარული ისტორიული აუცილებლობის მატარებელი. ამიტომ მსოფლიო ისტორია, ჰეგელის მიხედვით, არის პროგრესი თავისუფლების შეგნებაში, პროგრესი, რომელიც ჩვენ უნდა შევიცნოთ მის აუცილებლობაში. მაგრამ ეს ისტორია არ არის შემთხვევით ხდომილებათა ქაოტური გროვა, ამაო-ფუჭ შეცდომათა კრებული და ა.შ. მსოფლიო ისტორიის საწყისი პუნქტია – ამოსავალი წერტილია მსოფლიო გონი, ანუ მსოფლიო გონება, რომელიც ვლინდება ხალხთა ყველა ქმნილებებსა, საქმიანობასა და ბედისწერაში.

მსოფლიო ისტორია ვითარდება და მოძრაობს იმ ხალხთა საქმიანობის მეშვეობით, რომლებიც რიგრიგობით გამოდიან მსოფლიო ისტორიის ავანსცენაზე. ეს საქმიანობა, ისევე როგორც განსაზღვრულ ცალკეულ ხალხთა საქმიანობაც, სხვა არაფერია თუ არა მოცემულ ხალხთა ან განსაზღვრული ცალკეული ერის – ხალხის მიერ გაცნობიერებული მსოფლიო გონის ანუ იდეების ამა თუ იმ საფეხურის განხორციელება: "ამიტომ – ამბობს ჰეგელი – განვითარების ამ პროცესში ხდება ის, რომ იდეის ერთი ფორმა, ერთი საფეხური გაცნობიერებულია ერთი ხალხის მიერ, ისე რომ მოცემული ხალხი და მოცემული დრო გამოხატავენ მხოლოდ მოცემულ ფორმას, რომლის საზღვრებშიც ეს ხალხი აგებს თავის სამყაროს და სრულყოფს თავის მდგომარეობას; უფრო მაღალი საფეხური კი მრავალი წლის შემდეგ გამოვლინდება სხვა ხალხში".

მსოფლიო ისტორია თავისი კოლიზიებით, მრავალი ურთიერთგანსხვავებული მიზნებით და ერთმანეთისაგან განსხვავებული ხდომილებებითა და ხალხთა ბედით, ჰეგელთან წარმოდგენილია მსოფლიო გონის განვითარების ოთხი თანმიმდევრული საფეხურით: 1. აღმოსავლეთის სამყარო; 2. ბერძნული სამყარო; 3. რომაული სამყარო და 4. გერმანული

სამყარო. რამდენადაც ისტორია გონითი სფეროა, მსოფლიო გონის ამა თუ იმ იდეის, საფეხურის გაცნობიერებაა, ხოლო გონების, გონის არსება კი თავისუფლებაა, ამდენად ისტორიაში გონი თავის არსებას იმეცნებს. ამიტომ ისტორია სხვა არაფერია, თუ არა თავისუფლების გაცნობიერების პროცესი. ისტორიის საბოლოო მიზანია სწორედ თავისუფლების გაცნობიერება და რეალიზაცია, გონის მიერ საკუთარი არსების შემეცნება და განამდვილება. ისტორიული პროცესი დროში მიმდინარეობს და თავისუფლების გაცნობიერების პროცესიც თანდათანობით ხდება. აღმოსავლეთის ხალხებმა, აღნიშნავს ჰეგელი, ჯერ არ იციან, რომ გონი ან ადამიანი როგორც ასეთი თავისუფალია თავის თავში, ამიტომ ისინი არ არიან თავისუფალნი, მათ მხოლოდ ის იციან, რომ თავისუფალია ერთი. ასეთი თავისუფლება არის მხოლოდ თვითნებობა, ველურობა, ხოლო ასეთი ერთი – დესპოტი და არათავისუფალი ადამიანი. ამიტომ, ჰეგელის აზრით, აღმოსავლეთის ხალხთა სახალხო გონისათვის დამახასიათებელი იყო და არის მორჩილება. მხოლოდ ბერძნებს გაუჩნდათ თავისუფლების ცნობიერება და ამიტომ ისინი იყვნენ კიდევ თავისუფალნი. მაგრამ რამდენადაც ბერძნებსა და რომაელებში მათი სახელმწიფოებრივი წყობა არ გამოირიცხავდა მონობას, ამდენად თავისუფალნი იყვნენ მხოლოდ ზოგიერთნი, ანუ სრულუფლებიანი მოქალაქენი. ამგვარად ბერძნებისა და რომაელებისათვის თავისუფალი იყო ზოგიერთი ადამიანი და არა ადამიანი როგორც ასეთი. დამახასიათებელი და სპეციფიკური ნიშნები, რომლებიც გამოხატავენ ამ ხალხთა გონებას, ასეთია: ბერძნულ სამყაროში ესაა "მშვენიერი ინდივიდუალობის" პრინციპის განხორციელება; რომაულ სამყაროში კი – ესაა "აბსტრაქტული საყოველთაობის" განხორციელება. მხოლოდ გერმანელი ხალხები, ქრისტიანობის მეშვეობით მივიდნენ იმის ცნობიერებამდე, რომ "ადამიანი როგორც ასეთი თავისუფალია, რომ გონის თავისუფლება არის გონის ყველაზე უფრო არსებითი თვისება". [ტომი VIII, გვ-18]. გერმანელი ხალხი და გერმანული სამყარო, ჰეგელის აზრით ვითარდებოდა განსაკუთრებულ პირობებში: მან მემკვიდრეობით მიიღო და სრულყო რეფორმაციისა და ფრანგული რევოლუციის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაყოფი, ამიტომ ამ სამყაროს ხალხებმა არა მხოლოდ გააცნობიერეს, რომ ყველა თავისუფალია, არამედ მიაღწიეს კიდევ თავის ისტორიულ განვითარებაში საყოველთაო პოლიტიკურსა და სამოქალაქო თავისუფლებას. მაშასადამე გონის თავისუფლების ეს პრინციპი თანდათანობით ეუფლება კაცობრიობას. ამდენად ეს პრინციპი კაცობრიობის ისტორიის პროგრესის მაჩვენებელიცაა: მსოფლიო არის პროგრესი თავისუფლების გაცნობიერებაში.

ამგვარად, ჰეგელი მსოფლიო ისტორიას განმარტავს როგორც თავისუფლების განხორციელებას ხალხთა რეალურად არსებულ ყოფიერებაში, როგორც განუწყვეტელი ისტორიული პროცესის თავისებურ საფეხურებზე მსოფლიო გონის სვლას. აქედან ამა თუ იმ ხალხის ცხოვრების სხვადასხვანაირი გამოვლენა – პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, რელიგიურ, კულტურულ და სხვა სფეროებში – ესაა მხოლოდ სახალხო გონის საქმიანობის განსხვავებული ფორმები, რომელიც (სახალხო გონი) თავის მხრივ წარმოადგენს მსოფლიო გონის განსაზღვრულ საფეხურს.

მაგრამ ისმის კითხვა: მაინც როგორ შევარიგოთ თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ კაცობრიობის ისტორიას მართავს გონი, რომ ეს ისტორია არის პროგრესი გონების სუბსტანციის – თავისუფლების – გაცნობიერებაში, თითქოსდა სავსებით საწინააღმდეგო თვალსაზრისთან, რომლის თანახმადაც, კაცობრიობის ისტორიაში ადამიანთა

მოქმედებანი განსაზღვრულია მათი ვნებებით, ეგოისტური მოთხოვნილებებით, ანგარებიანი ინტერესებით?

ამ სიძნელის გადაწყვეტის მიზნით ჰეგელი ცდილობს თავისებურად გაიაზროს მიმართება გონებასა და ადამიანის ინტერესებს შორის. კერძოდ იგი ადამიანის ინტერესებსა და ვნებებს იაზრებს როგორც იმ საშუალებებს, რომლებითაც სარგებლობს გონება თავისი თავის რეალიზაციისათვის. ეს ვითარება გონების ახალ მხარეს ამჟღავნებს. თუ აქამდე ვიცოდით, რომ გონება უსასრულოდ ძლიერია, ახლა ირკვევა, რომ იგი ცბიერიცაა. მართლაც ცბიერება სხვა არაფერია თუ არა მოქმედება, რომელიც თვითონ ჰეგელისავე სიტყვებით, რომ ვთქვათ "თუმცა ობიექტებს თავიანთი ბუნების შესაბამისად ერთმანეთზე ამოქმედებს და საშუალებას აძლევს მათ ერთმანეთზე მოქმედებით განლიონ და გამოფიტონ ერთმანეთი, თუმცა ამ პროცესში არ ერევა, მაგრამ მაინც მხოლოდ თავის საკუთარ მიზანს ახორციელებს". [ჰეგელი, ლოგიკის მეცნიერება, გვ-409]. ერთი შეხედვით ადამიანები მხოლოდ საკუთარ მიზნებს მისდევენ, სინამდვილეში კი ამ მოქმედებებით გონება თავის საქმეს აკეთებს. "ღმერთი – წერს ჰეგელი – ადამიანებს საშუალებას აძლევს იმოქმედონ როგორც ნებავთ, მათ განსაკუთრებულ ვნებებსა და ინტერესებს გასაქანს აძლევს, მაგრამ ის, რაც ამის შედეგად მიიღება, მის იმ ზრახვათა აღსრულებას წარმოადგენს, რომელიც სავსებით განსხვავდებიან იმ მიზნებისაგან, ისინი რომ ხელმძღვანელობდნენ, რომლებითაც ის სარგებლობს". (იქვე).

გონის პრინციპი, საბოლოო მიზანი, თავისთავად აღებული, განყენებული რამაა. ის შესაძლებლობაა და არა სინამდვილე. გონი რეალობად იქცევა მხოლოდ ადამიანთა ნების, მოქმედების წყალობით. გონი, როგორც ზოგადი მხოლოდ ერთეულთან – ადამიანის ნებასთან – დიალექტიკური კავშირის საფუძველზე ამკვიდრებს თავის თავს, იქცევა შესაძლებლობიდან სინამდვილედ: "ვნებების გარეშე არაფერი დიადი არ მომხდარა ქვეყანაზე". ადამიანები და ხალხები მისდევენ თავის კერძო მიზნებს, მაგრამ ამ მოქმედებისას არაცნობიერად ემსახურებიან მაღალსა და შორეულს, რომლის შესახებაც მათ არაფერი არ იციან. აქ ჰეგელი ხედავს თავისუფლებისა და აუცილებლობის თავისებურ კავშირს: გონის აუცილებლობა თავის რეალიზაციას პოულობს ადამიანთა თავისუფალ მოქმედებაში. ადამიანები ისახავენ კერძო მიზნებს, მაგრამ მათი მოქმედებიდან მიიღება ისეთი შედეგებიც, რომლებიც სრულიადაც არ იყო გათვალისწინებული. რეზულტატი შეიცავს უფრო მეტს ვიდრე ის კერძო მიზანი, რომელსაც ადამიანი ისახავდა.

ამგვარი გააზრების საფუძველზე ჰეგელი დიდ ისტორიულ პიროვნებათა თავისებურ გაგებას აყალიბებს. დიდი პიროვნება ჩართულია იმ კოლიზიაში, რომელიც არსებობს მოცემულ, აღიარებულ მოვალეობებსა, კანონებსა, უფლებებსა და ამ სისტემის საწინააღმდეგო შესაძლებლობებს შორის. ეს შესაძლებლობები შეიცავენ საყოველთაოს, რომელიც თავისი თავისაკენ განვითარებადი იდეის მომენტია. დიადი პიროვნების მიზანში სწორედ ამ საყოველთაობისაკენ მისწრაფებააგამოხატული. სხვა სიტყვებით: დიდი პიროვნების პირად, კერძო მიზნებში მოცემულია ის სუბსტანციური ელემენტი, რომელიც მსოფლიო გონის ნებას შეადგენს.

საბოლოოდ რა ფორმაში ხდება გონის სრული რეალიზაცია? ამ კითხვაზე ჰეგელი პასუხობს – სახელმწიფო ფორმაში. სახელმწიფო უწინარეს ყოვლისა ზნეობრივი მთელია. სწორედ სახელმწიფოში, რომელიც არის ერთიანობა ორი მხარისა – საყოველთაოსი და სუბიექტური ნდომისა – ინდივიდი პოულობს თავისუფლებას. ამ ერთიანობაში ცხოვრობს

ინდივიდი ზნეობრივად. მხოლოდ სახელმწიფო ანიჭებს მათ ღირებულებას, გონით სინამდვილეს. საყოველთაო არსებობს სახელმწიფოს სახით. სახელმწიფო არის ღვთაებრივი იდეა იმ სახით, როგორც ის არსებობს მიწაზე. თავისუფალია ის ნება, რომელიც ემორჩილება კანონს, რადგან ის ემორჩილება თავის თავს და რადგან ადამიანის სუბიექტური ნება სახელმწიფოში ემორჩილება კანონებს, თავისუფლებისა და აუცილებლობის დაპირისპირება ისპობა.

ჰეგელის აზრით, საზოგადოების ისტორია იწყება მაშინ, როდესაც გონებრივი საწყისის რეალიზება იწყება, მაშინ როდესაც არსებობს გონებრიობის გამოვლენის საშუალება ცნობიერებაში, ნებასა და მოქმედებაში. ეს კი შესაძლებელი ხდება მხოლოდ სახელმწიფოს არსებობის პირობებში.

ისტორიის მსვლელობა, რომლის დასაბამია სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, ჰეგელის აზრით, ქმნის საფეხურებს, რომლებიც თავისუფლების გარკვეულობებს წარმოადგენენ. ყოველ საფეხურს აქვს აქვს სპეციფიკური პრინციპი – გონის გარკვეულობა – ხალხის განსაკუთრებული გონი. ამ გარკვეულობაში ვლინდება ხალხის ცნობიერებისა და სურვილის, მთელი სინამდვილის მხარეები. ის არის საერთო სპეციფიკური ნიშანი ხალხის რელიგიისა, პოლიტიკური წყობისა, ზნეობისა, სამართლებრივი სისტემისა, ზნე-ჩვეულებებისა, მეცნიერებისა, ხელოვნებისა, ტექნიკური ცოდნისა. ხალხის ყველა მისწრაფებაში ვლინდება კონკრეტული გონი, რომელიც ახორციელებს თავის თავს და მიდის თავისი თავის გაგებამდე, ამოწურავს თავის თავს. ეს არის მისი დაღუპვა და ახალი გონის, ახალი ისტორიული ხალხის გამოსვლა ასპარეზზე, ახალი ეპოქის დასაწყისი. ისტორიული ხალხი ცხოვრობს და კვდება ისევე, როგორც ცხოვრობს და კვდება ინდივიდი. მაგრამ ხალხის ეს სიკვდილი დასაბამს აძლევს ახალი ხალხის სიცოცხლეს, ახალი ხალხისა, რომელსაც საფუძვლად ახალი პრინციპი უდევს. ხალხთა გონის პრინციპები წარმოადგენენ საყოველთაო ერთიანი გონის მომენტებს, გონი ამ პრინციპების გავლითამაღდება და დასრულდება ისტორიაში, შეიმეცნებს რა თავის თავს და გახდება რა ყოვლისმომცველი" [ტომი VIII, გვ-70]

ამგვარად, ხალხის ისტორიულ განვითარებას ჰეგელი უკავშირებს სახელმწიფოებრიობას. "ხალხის ყოფიერებაში სუბსტანციური მიზანი ისაა, რომ იქცეს სახელმწიფოდ და ყოველნაირად ცდილობდეს მის შენარჩუნებას. ხალხს სახელმწიფოებრივი წყობის გარეშე (ერი როგორც ასეთი) არ აქვს საკუთრივ არავითარი ისტორია, მსგავსად ხალხისა, რომლებიც არსებობდნენ სახელმწიფოს წარმოშობამდე და იმათ მსგავსად, რომლებიც ჯერ კიდევ არსებობენ ველური ერების სახით." [ტომი.3 გვ.331]

გაყო რა ხალხები ისტორიულ, ე.ი. სახელმწიფოებრიობის მქონე და არა ისტორიულ "ველურ ერთა" სახით არსებულ ხალხად, ჰეგელი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ გერმანელი ხალხი, რომელმაც დაამყარა "გონიერი" სახელმწიფოებრივი წყობა, არის მსოფლიო-ისტორიული პროცესის ნამდვილი მატარებელი.

ჰეგელი: აბსოლუტური იდეიდან აბსოლუტურ გონამდე

ჰეგელი თეზისები

1. რა არის სამოქალაქო საზოგადოება?

– ესაა დამოუკიდებელ ინდივიდთა ან ოჯახთა ესა თუ ის სიმრავლე, რომელთა ცხოვრების საფუძველში შრომითი საქმიანობა და ველა სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება ძევს. მაგრამ ამ საზოგადოების ყველა წევრი და ფენა თანასწორნი არ არიან, მათი კავშირები და ურთიერთობები უკიდურესად წინააღმდეგობრივია. "სამოქალაქო საზოგადოება არის ინდივიდუალურ კერძო ინტერესთა ბრძოლის, ყველასი ყველას წინააღმდეგ ბრძოლის ველი."

2. სამოქალაქო საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა.

ა) მიწათმოქმედნი (გლეხები და მემამულენი);

ბ) მრეწველნი;

გ) მოხელენი.

სამივე ეს ფენა ერთმანეთისაგან როგორც გონება - განწყობილებით ისე ნებელობით, სოციალურ-გონითი თვისებებითაც განსხვავდება:

პირველ წოდებას თვითონ ნაკლებ უხდება ფიქრი და აზროვნება – მის მიერ მოპოვებული უცხო, ბუნების ნაჩუქარია; მასში დამოკიდებულების ეს გრძნობა წინა პლანზეა წამოწეული და ამ გრძნობას მასში ადვილად უკავშირდება მზაობა მოითმინოს ადამიანებთან ყველაფერი, რაც არ უნდა მოხდეს. ამიტომ პირველ წოდებას უფრო მორჩილებისა და დაქვემდებარებისაკენ, **ხოლო მეორეს (მრეწველთ)** – თავისუფლებისაკენ აქვს მიდრეკილება.

მესამე წოდება – საყოველთაოა, რადგან მის ძირითად საქმიანობას მთელი სამოქალაქო საზოგადოების, მისი ყველა ფენისა და წოდების ინტერესთა დაცვა და უშიშროება შეადგენს. ისინიც თავისუფალია – კერძო საკუთრების საფუძველზე ან სახელმწიფოსაგან დაფინანსების ხარჯზე.

– ჰეგელთან ამ სოციალურ სტრუქტურაში ადგილი არ აქვს ("მდაბიოთ", ბრბოს" მათ განსხვავებული აზროვნებისა წესისა და ანტისამთავრობო განწყობილებისათვის კიცხავს: საინტერესოა "სიღარიბე თავისთავად არავის არ აქცევს მდაბიოდ; ბრბოდ; ბრბოდ ადამიანებს სიღარიბესთან შეერთებული მდიდრების, საზოგადოებისა და ხელისუფალთა წინააღმდეგ მიმართული გონება – განწყობილება და შინაგანი აღშფოთება აქცევს".

3. რა არის სახელმწიფო?

თუ სამოქალაქო საზოგადოება ეგოიზმის, ფენათა და წოდებათა ურთიერთბრძოლისა და დაპირისპირების სფეროს წარმოადგენს, მაშინ სახელმწიფო ესაა, განცალკევება – გათიშულობა – დაპირისპირებულობაზე ეროვნული გონის, საყოველთაობისა და ერთიანობის ზეიმისა და გამარჯვების სფერო. სახელმწიფოში მოხსნილი და გადალახულია კერძო ინტერესთა ყველა წინააღმდეგობა, რომლებიც სამოქალაქო საზოგადოებაში, ე. ი. ძირითად ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ბატონობენ. ანუ სახელმწიფო განსაზღვრავს სამოქალაქო საზოგადოებას და არა პირიქით.

სახელმწიფოს არსებობა "ესაა – ღმერთის სვლა სამყაროში, მისი საფუძველია გონების ძალა, რომელიც თავის თავს ახორციელებს როგორც ნება".

– სახელმწიფო არის ზნეობრივი იდეის სინამდვილე".

– ადამიანის უფლებები:

ადამიანი ფლობს მნიშვნელობას იმიტომ, რომ იგი ადამიანია და არა იმიტომ, რომ იგი ებრაელია, კათოლიკეა, პროტესტანტია, იტალიელია და ა.შ.

– რა არის მსოფლიო გონი? ის ისტორიის შემოქმედი აქტიური ძალაა. ჰეგელის მიხედვით ყველა ხალხი, ერი, რასა და მათი გამოჩენილი ადამიანები არსებითად მსოფლიო გონის იარაღებია. მაგრამ მსოფლიო გონი არ არის სტიქიური ძალა, აულაგმავი თვითნებობისა და ძალადობის მწყურვალი. პირიქით, იგი გარკვეულ დრომდე ადამიანებისათვის დაფარული ისტორიული აუცილებლობის მატარებელია.

ამიტომ, მსოფლიო ისტორია არის პროგრესი თავისუფლების შეცნობა-შეგნებაში, თავისუფლება კი სხვა არაფერია თუ არა გაცნობიერებული და შეცნობილი აუცილებლობა ისტორიის ამოსავალია მსოფლიო გონი, ანუ გონება, რომელიც მსოფლიოს ხალხთა ყველა ქმნილებებსა, საქმიანობას თუ ბედისწერაში ვლინდება.

– როგორ ვითარდება მსოფლიო ისტორია? იგი იმ ხალხთა საქმიანობის მეშვეობით ვითარდება და მოძრაობს, რომლებიც მსოფლიო ისტორიის ავანსცენაზე რიგ რიგობით გამოდიან. ამ ხალხთა საქმიანობა სხვა არაფერია თუ არა მოცემულ ხალხთა ან განსაზღვრული ცალკეული ერის – ხალხის მიერ გაცნობიერებული მსოფლიო გონის ამა თუ იმ საფეხურის განხორციელება. მსოფლიო გონის ერთ ფორმას ერთი ხალხი აცნობიერებს და გამოხატავს, მეორეს მეორე და ა.შ.

– რა საფეხურებს გაივლის მსოფლიო გონი?

რამდენადაც ისტორია მსოფლიო გონის ამა თუ იმ იდეის, საფეხურის გაცნობიერებაა, ხოლო გონის არსება კი თავისუფლებაა, ამდენად ისტორიაში გონი თავის არსებას იმეცნებს. ამიტომ ისტორია სხვა არაფერია თუ არა თავისუფლების გაცნობიერების პროცესი. ისტორიის საბოლოო მიზანი თავისუფლების გაცნობიერება და რეალიზაცია, გონის მიერ საკუთარი არსების შემეცნება და განამდვილებაა. ისტორიული პროცესი დროში მიმდინარეობს, შესაბამისად თავისუფლების გაცნობიერების პროცესიც თანდათანობით ხდება. მსოფლიო გონი ოთხ თანმიმდევრულ საფეხურს გაივლის:

1. აღმოსავლეთის სამყარო.
2. ბერძნული სამყარო.
3. რომაული სამყარო და
4. გერმანული სამყარო.

– როგორ შევარიგოთ თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ კაცობრიობის ისტორიას მართავს გონი, რომ ეს ისტორია არის პროგრესი გონების სუბსტანციის – თავისუფლების –

გაცნობიერებაში, თითქოსდა სავსებით საწინააღმდეგო თვალსაზრისთან, რომლის თანახმადაც, კაცობრიობის ისტორიაში ადამიანთა ქმედებანი მათი ვნებებით, ეგოისტური მოთხოვნილებებით, ანგარებიანი ინტერესებითაა განსაზღვრული?

– ამ სიძნელის გადასაწყვეტად ჰეგელი ცდილობს გონებასა და ადამიანის ინტერესებს შორის მიმართება თავისებურად გაიაზროს. კერძოდ იგი ადამიანის ინტერესებსა და ვნებებს იაზრებს, როგორც იმ საშუალებებს, რომლებსაც გონება თავისი თავის რეალიზაციისთვის იყენებს. ეს ვითარება გონების ახალ მხარეს ამჟღავნებს თუ აქამდე ვიცოდით, რომ იგი უსასრულოდ ძლიერია, ახლა ირკვევა რომ ცბიერიცაა. იგი საგნებს თავისი ბუნების მიხედვით ამოქმედებს ერთმანეთზე და ისე რომ არ ერევა მათ ურთიერთქმედებაში, მაინც თავის საკუთარ მიზანს ახორციელებს. ერთი შეხედვით ადამიანები მხოლოდ საკუთარ მიზნებს მისდევენ, სინამდვილეში კი ამ მოქმედებებით გონება თავის საქმეს აკეთებს.

– გონი შესაძლებლობაა და არა სინამდვილე. იგი რეალობად მხოლოდ ადამიანთა ნების, მოქმედების წყალობით იქცევა. იგი როგორც ზოგადი მხოლოდ ადამიანთან როგორც ერთეულთან დიალექტიკური კავშირის საფუძველზე ამკვიდრებს თავის თავს, შესაძლებლობიდან სინამდვილედ იქცევა. "ვნებების გარეშე არაფერი დიადი არ მომხდარა ამ ქვეყანაზე". რეზულტატი შეიცავს უფრო მეტს ვიდრე ის კერძო მიზანი, რომელსაც ადამიანი ისახავდა.

– საბოლოოდ რა ფორმაში ხდება გონის სრული რეალიზაცია?

სახელმწიფოს ფორმაში:

1. სახელმწიფო ზნეობრივი მთელია,
2. სახელმწიფოში როგორც საყოველთაო და სუბიექტური ნების ერთიანობაში პოულობს ინდივიდი თავისუფლებას.
3. ამ ერთიანობაში ცხოვრობს ინდივიდი ზნეობრივად.
4. საყოველთაო არსებობს სახელმწიფოს სახით.
5. სახელმწიფო არის ღვთაებრივი იდეა იმ სახით, როგორც ის არსებობს მიწაზე.
6. თავისუფალია ის ნება, რომელიც ემორჩილება კანონს, რადგან ის ემორჩილება თავის თავს.
7. რადგან ადამიანის სუბიექტური ნება სახელმწიფოში ემორჩილება კანონებს, ამდენად თავისუფლებისა და აუცილებლობის დაპირისპირება ისპობა.

– როდის იწყება საზოგადოების ისტორია?

იწყება მაშინ, როდესაც გონებრივი საწყისის რეალიზება იწყება, მაშინ როდესაც ცნობიერებაში, ნებასა და მოქმედებაში გონის გამოვლენის საშუალება არსებობს. ეს კი შესაძლებელი მხოლოდ სახელმწიფოს არსებობის პირობებში ხდება.

ხალხის ყოფიერებაში სუბსტანციური მიზანი ისაა, რომ სახელმწიფოდ იქცეს და ყოველნაირად ეცადოს მის შენარჩუნებას. ხალხს სახელმწიფოებრივი წყობის გარეშე არ აქვს ისტორია, მსგავსად ხალხებისა, რომლებიც სახელმწიფოს წარმოშობამდე არსებობდნენ და იმით მსგავსად, რომლებიც ჯერ კიდევ ველური ერების სახით არსებობენ.